

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.57>

TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE PODEJŚCIA DO BADANIA PROCESU STOSOWANIA PRAWA I JEGO ZASAD

Vasyl Hnatchuk

Institucja szkolnictwa wyższego „Uniwersytet Króla Daniela”

(Iwano-Frankiwsk, Ukraina)

ORCID ID: 0009-0008-1911-2340

hnatchukvasyl@ukr.net

Adnotacja. W artykule zbadano główne teoretyczne i metodologiczne podejścia do procesu stosowania prawa i jego zasad na podstawie analizy koncepcji naukowych naukowców. Stwierdza się, że stosowanie prawa jest najobszerniejszą częścią praktyki prawniczej, dlatego celowe jest wyodrębnienie w jej ramach procesu stosowania prawa, którego skuteczność zależy od realizacji zasad ogólnoprawnych, cywilizacyjnych i szczególnoprawnych. Autor uzasadnia, że głównym celem procesu stosowania prawa i jego zasad jest indywidualne regulowanie stosunków społecznych.

Słowa kluczowe: stosowanie prawa, zasady stosowania prawa, działalność w zakresie stosowania prawa, stosowanie przepisów prawa, system prawny, podmioty procesu stosowania prawa.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE RESEARCH OF THE LAW ENFORCEMENT PROCESS AND ITS PRINCIPLES

Vasyl Hnatchuk

Institution of Higher Education "King Danylo University"

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

ORCID ID: 0009-0008-1911-2340

hnatchukvasyl@ukr.net

Abstract. This article examines the main theoretical and methodological approaches to the law enforcement process and its principles based on the analysis of scientific concepts of scientists. It was found that law enforcement is the most voluminous part of legal practice, therefore it is advisable to highlight within it the law enforcement process, the effectiveness of which depends on the implementation of general legal, civilizational and special legal principles. It is substantiated that the main purpose of the law enforcement process and its principles is the individual regulation of social relations.

Key words: law enforcement, principles of law enforcement, law enforcement activity, application of legal norms, legal system, subjects of the law enforcement process.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ЙОГО ПРИНЦИПІВ

Василь Гнатчук

Заклад Вищої Освіти «Університет Короля Данила»

(Івано-Франківськ, Україна)

ORCID ID: 0009-0008-1911-2340

hnatchukvasyl@ukr.net

Анотація. У даній статті досліджено основні теоретико-методологічні підходи до процесу правозастосування та його принципів на основі аналізу наукових концепцій вчених. Виявлено, що правозастосування є найбільш об'ємною частиною юридичної практики, тому доцільно виділяти в рамках неї правозастосовний процес, ефективність якого залежить від імплементації загальноправових, цивілізаційних та спеціальних правових принципів. Обґрунтовано, що основне призначення правозастосовного процесу та його принципів полягає в індивідуальному регулюванні суспільних відносин.

Ключові слова: правозастосування, принципи правозастосування, правозастосовна діяльність, застосування норм права, правова система, суб'єкти правозастосовного процесу.

Постановка проблеми. Застосування права відіграє настільки важливу роль і має настільки велике значення, що його часто розглядають як окрему форму реалізації права. Правозастосування є одним з напрямів функціонування правової системи, тому, дослідження теоретичних та методологічних засад ефективного правозастосування і його принципів є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій. Основою написання даної статті стали праці Д. Бочарова, М. Гнатюка, Отфріда Гюфе, Р. Давіда, В. Думи, Л. Кельман, Л. Луць, С. Максимова, Б. Малишева, Л. Мелех, В. Нерсесянца, А. Перепелюк, П. Рабіновича, О. Уварової, Т. Фулей, Г. Шершеневич, О. Юхимюк та інших.

Мета статті полягає в аналізі та систематизації основних теоретико-методологічних наукових підходів щодо дослідження процесу правозастосування та його принципів.

Виклад основного матеріалу. У межах існуючих методологічних підходів до наукової інтерпретації процесу правозастосування неодноразово дискутувалися питання щодо поняття та ознак правозастосування, його форм, вимог, які до нього ставляться, стадій, функцій, кінцевих результатів. Разом з тим однозначного розуміння даного поняття досі не сформульовано. Надалі дискусійним залишається питання про суб'єктів правозастосування. У контексті цього дослідження важливим є узагальнення понять «правозастосування» та «застосування норм права», визначення їхнього співвідношення. Досягнення вказаної мети можливе за умови реалізації таких завдань:

Поняттю правозастосування присвячено праці багатьох науковців. При цьому використовуються різні категорії для позначення цього поняття, які досить часто пропонується вважати взаємозамінними. Це часто ускладнює вибір оптимальних теоретично-методологічних підходів для його всебічного вивчення.

Зокрема дослідниця О. Скакун визначає застосування норм права (правозастосовну діяльність) як владно-організаційну діяльність уповноважених державних органів, організацій та посадових осіб, яка здійснюється в процедурно-процесуальному порядку і полягає у реалізації норм права шляхом винесення юридичних рішень щодо конкретних суб'єктів з конкретних питань (Рабінович, 2001: 414).

Близькою є позиція цілого ряду інших українських теоретиків права, які визначають застосування норм права як правову форму діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб у реалізації приписів норм права відносно конкретних життєвих випадків шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень (Дума, 2010: 408).

Дослідниця А. Перепелюк у свою чергу пропонує визначати поняття «правозастосування» через його мету, вказуючи насамперед на реалізацію норм права, яка вже здійснюється шляхом прийняття індивідуально конкретизуючих актів. Тому, на думку авторки, правозастосування – це управлінська, державно-владна, організуюча діяльність компетентних суб'єктів права, метою якої є реалізація правових норм шляхом прийняття індивідуально конкретизованих приписів (Нерсисянц, 2002: 61).

При цьому в більшості дефініцій автори виходять з того, що суб'єктами правозастосування виступають компетентні суб'єкти права (уповноважені державні органи, організації та посадові особи), а не лише органи держави та їхні посадові особи.

Поняття «правозастосування», «застосування норм права» та «правозастосовна діяльність» доволі часто використовують як рівнозначні. Наприклад, при визначенні поняття «застосування правових норм» упорядники вітчизняної юридичної енциклопедії без застережень використовують поняття «застосування правових норм» та «правозастосовна діяльність» як взаємозамінні (Шершеневич, 1911: 528).

При цьому відповідно до сучасних вітчизняних теоретично-методологічних підходів дедалі частіше наголошується на необхідності розмежування таких двох категорій, як «правозастосування» та «правозастосовна діяльність».

Зокрема, правозастосування пропонують розглядати як комплексну, державно-владну, управлінську, творчу діяльність, здійснювану у встановлених законом процедурних і процесуальних формах, яка покликана забезпечити адресатам правових норм можливість реалізації належних їм прав і покладених на них юридичних обов'язків. Правозастосовна діяльність у свою чергу - це юридична цілісна система дій з реалізації права, здійснювана особливим колом суб'єктів (органів та посадових осіб), наділених державно-владними повноваженнями, яка відбувається у певних процесуально-процедурних формах (Гнатюк, 2007: 18).

Також правозастосовна діяльність може бути визначена як здійснювана на засадах доцільності, справедливості й обґрунтованості піднормативна діяльність компетентних суб'єктів з видання конкретизованих й індивідуалізованих владних приписів (індивідуальної регламентації) та забезпечення їх видання й фактичної реалізації (правозабезпечення) (Бочаров, 2006: 54), або як юридична цілісна система послідовних, упорядкованих дій з реалізації права, що здійснюється особливим колом суб'єктів (державними органами та деякими недержавними організаціями, їхніми посадовими особами), наділеними владними повноваженнями, і відбувається у певних процесуально-процедурних формах, що забезпечують належне застосування права (Дума, 2010: 15).

Варто підкреслити, що у більшості наведених дефініцій простежується спільна тенденція: поняття «правозастосування» та «правозастосовна діяльність» пов'язуються саме з застосуванням норм права.

Проте право (об'єктивне право) і норми права навряд чи можна вважати тотожними поняттями. О. Скакун вказує, що право (об'єктивне право) - це система принципів і норм (правил поведінки), сформованих у суспільстві та визнаних його більшістю як справедлива міра свободи і рівності, закріплених (установлених чи санкціонованих) і забезпечуваних державою в якості регуляторів суспільних відносин для узгодження (компромісу) індивідуальних, соціально-групових і суспільних інтересів (Рабінович, 2001: 227).

При цьому серед юридичних ознак права автор виокремлює нормативність (право складається з правових норм і принципів як основних (базових) елементів його будови; за допомогою норм і принципів права в суспільне життя вноситься єдність - право виступає як загальний масштаб (регулятор) поведінки людей) та системність (право є системою погоджених, упорядкованих норм та принципів; право - це не лише сукупність норм і принципів, а їх система, де всі елементи пов'язані і несуперечливі) (Рабінович, 2001: 228).

Безперечно, право будується та функціонує на основі певних принципів, що виражають його сутність та соціальне призначення. Саме в принципах відображаються головні властивості права, що надають йому характеру державного регулятора міри свободи і справедливості в суспільних відносинах.

Як зазначають науковці за багатоманітності визначень поняття “принципи права”, усі наявні в юридичній науковій літературі точки зору можна звести до таких двох: 1) це основоположні ідеї; 2) це основні нормативні засади позитивного права, що визначають сутність та спрямованість правового регулювання (Кельман, 2004: 119).

Поширеною у науковій юридичній літературі є наступна класифікація принципів права: 1) загальнолюдські (загальноцивілізаційні) принципи права, що придатні до застосування у будь-якій системі права; 2) загальні принципи права (для кількох систем права) – однойменні принципи в основних національних правових системах світу, яким притаманні певні особливості й можливості застосування як у внутрішньому, так і в міжнародному правопорядках. Серед них можна виокремити такі: а) загальні принципи права для кількох національних систем; б) загальні принципи права для національних систем та міждержавних утворень (наприклад, Європейського Союзу); 3) принципи системи права, серед яких принципи міжнародного права та принципи внутрішньодержавного права (загальноправові). У межах системи права (за сферою дії у системі права) принципи права поділяють на загальноправові, міжгалузеві, галузеві, принципи підгалузеві, принципи правових інститутів (Уварова, 2005: 17).

Як і правові норми, принципи права, як правило, фіксуються в зовнішніх формах (джерелах) права. Тому принципи права можуть бути викладені як в нормативно-правовому акті (найчастіше законі), так і поза ним (в інших джерелах (формах) права). На цій підставі їх класифікують як принципи, що набули текстуального закріплення, та принципи, що мають змістове закріплення (Шемшученко, 1999: 54).

Разом з тим значного розвитку набуває синкретична за своєю суттю концепція, відповідно до якої основоположні принципи права можуть використовуватись у двох значеннях: і як зміст, і як форма (джерело) права. Таким чином, вони стають самодостатніми, тобто для їх застосування немає необхідності посилатися на інше джерело права (закон, правовий договір тощо). Виходячи з такого розуміння права, принципів права та норм права, доречно переглянути і поняття «правозастосування».

Щодо категорії «застосування норм права» жодних застережень не виникає, за умови її використання в контексті реалізації саме норм права як загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених (санкціонованих) та забезпечених державою (державами) для регулювання, охорони та захисту суспільних відносин. Водночас термін «застосування норм права» варто використовувати і при застосуванні таких спеціалізованих (нетипових) норм права як норми-принципи (норми-ідеї загального характеру, що стосуються усіх або найбільш загальні та стабільні імперативні вимоги, закріплені в праві, які є концентрованим вираженням найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права і визначають її характер та напрями подальшого розвитку (Дума, 2010: 286).

Водночас термін «правозастосування» варто було би розширити з погляду розуміння права як системи принципів і норм (правил поведінки). Власне в такому контексті з урахуванням наведених вище методологічних підходів правозастосування – це правова форма діяльності уповноважених компетентних суб'єктів, спрямована на реалізацію принципів та норм права у конкретних життєвих ситуаціях шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень (Шемшученко, 1999: 54).

Залежно від юридичної основи правозастосування можна поділити на такі категорії: «застосування норм права» та «застосування принципів права». У зв'язку з цим варто ставитися до співвідношення понять «правозастосування» та «застосування норм права» з позицій розрізнення категорій загального й окремого та цілого й частини.

Також потрібно підкреслити, що процес правозастосування в цілому, навіть за наявності норми права, яка може стати основою для вирішення справи, не може відбуватися поза принципами права, без їх урахування, адже принципи права пронизують усі норми права, є основою всієї системи права держави (Дума, 2010: 240).

Порівняльний аналіз досліджень науковців-теоретиків підходів до трактування поняття правозастосовного процесу та його принципів дозволить виокремити теоретико-методологічні засади нашого дослідження.

У загальнотеоретичній науці переважна більшість дефініцій правозастосування мають комплексний характер, тобто є такими, що містять вказівку на здійснення операції в межах цієї діяльності та очікуваний результат. Зокрема, при визначенні правозастосування як категорії визначальними є підходи, що характеризують її як: «діяльність державних органів (посадових осіб) та уповноважених на те громадських організацій», а також інший підхід, що тлумачить правозастосування як «діяльність державних органів, громадських організацій і також дії громадян». У даному випадку мова йде про особливий різновид юридичної діяльності–правозастосування (Іванов, 1996: 45), і оскільки, в будь-якому випадку застосування норм права здійснюється від імені держави, чи за державним уповноваженням та виключно в межах наданої компетенції, то усі вищезазначені суб'єкти належать до обсягу поняття «компетентний суб'єкт» (спеціально уповноважені органи та посадові особи).

На думку О. Скакун, застосування норм права полягає в індивідуалізації юридичних норм стосовно конкретних суб'єктів і конкретних життєвих випадків в акті застосування норми права (Скакун, 2010: 356).

На нашу думку, усі наведені вище визначення оцінюють правозастосування в діяльнісному аспекті, вказуючи при цьому на остаточний результат або підсумок правозастосовної діяльності.

Вочевидь не варто обмежувати зміст правозастосування лише операцією з приводу прийняття індивідуальних приписів, адже призначення застосування права є значно вагомішим та суттєвішим явищем правової дійсності. У такому контексті найбільш значимою метою правозастосування є забезпечення дії права за

будь-яких обставин. Разом з тим така ціль є досить абстрактною, тому необхідно її дещо конкретизувати. Уточнити, що метою правозастосування є створення необхідних умов для реалізації права, у випадках коли забезпечення його дієвості без посередництва держави неможливе. Як з соціального, так із юридичного аспектів, правозастосування займає особливе місце в механізмі правового регулювання, досить подібне до правотворення, оскільки пов'язане саме з державно-владною природою правового регулювання.

Правозастосування характеризує не лише результат, а і весь складний процес реалізації, участь в ньому компетентних органів, його юридичне забезпечення за рахунок індивідуальної державновладної діяльності цих органів.

1. За таких обставин вважаємо досить вдалою наукову позицію обґрунтовану С. Лисенковим, щодо розуміння правозастосування як спрямованої на реалізацію норм права і здійснюваної в спеціально встановлених формах державно-владної, творчо-організуючої діяльності державних органів і уповноважених державою інших суб'єктів з метою вирішення конкретної справи шляхом видання індивідуальних правових приписів (правозастосовних актів) (Теорія держави і права, 1995: 113).

Не менш влучним є визначення запропоноване В. Нерсисянцем, що характеризує правозастосування як владну, організуючу діяльність компетентних органів, яка має на меті сприяння адресатам правових норм в реалізації належних їм права і обов'язків, а також контроль за даним процесом (Нерсисянц, 2002: 425).

Таким чином, якщо визначати правозастосування через його призначення, слід вважати, що застосування права є багатоаспектною практичною діяльністю, яку не варто обмежувати лише прийняттям рішень, оскільки останнє є тільки її кінцевим результатом, а правозастосування – це безпосередньо процес реалізації прав та обов'язків, це канали і чинники через які право впливає на поведінку людей. Як наслідок, правозастосування є необхідним коли: – без нього неможливе виникнення прав та обов'язків учасників правовідносин; – права та обов'язки, які виникли в учасників правовідносин не можуть бути реалізовані без владного втручання держави (Малишев, 2005: 24).

Важливе значення для розуміння поняття «правозастосування», як впливає з наведеного вище, має аналіз та розмежування таких понять як «правозастосування», «застосування норм права», «правозастосовна діяльність», «правозастосовний процес».

Критерієм для відмежування правозастосування від інших форм реалізації права досить часто називають суб'єкта реалізації правових норм. На думку представників такого підходу, специфіка правозастосування проявляється саме в тому, що його суб'єктом є виключно уповноважені органи. Втім, сутнісна характеристика правозастосування не повинна зводитись лише до цієї особливості. Використання, дотримання, виконання, з одного боку, та застосування, з іншого, різняться, перш за все, своєю результативною стороною. Якщо результат перших трьох форм втілюється у фактичній поведінці суб'єктів права, то результат правозастосування закріплюється у рішенні правозастосовного органу.

Застосування права має певні логічно взаємозалежні стадії та етапи, що послідовно розвиваються. Стадії логічної послідовності є характерними для правозастосовної діяльності незалежно від організаційних і юридичних особливостей справи, що розглядається (Мелех, 2010: 10).

Власне, для вітчизняної юридичної науки традиційним стало розуміння процесу правозастосування, що у свій час було запропоноване Г. Шершеневичем: застосування права є нічим іншим ніж підведення конкретних відносин під абстрактні норми права (Шершеневич, 1911: 256). Відповідно до зазначеного погляду застосування на практиці приписів законів, як і інших юридичних норм, полягає у підведенні окремих випадків життя під постанови, які передбачають їх у загальній формі. Як з цього приводу підкреслював Є. Іванов, процес вирішення справи не може відбуватися поза вимогами логіки. З точки зору логіки процес правозастосування є простим категоричним силлогізмом, що знаходить відображення і побудові судового рішення, яке також має силлогістичну будову (Іванов, 1996: 188).

Так, Дж. Дьюї відстоював думку, згідно з якою правозастосовець застосовує так званий метод «назад працюючого мислення»: спираючись на інтуїцію й емоції, суддя спочатку приймає рішення, і вже потім обґрунтовує його. Головна роль в такому процесі відводиться не логіці, а інтуїції судді. Схожу думку висловлював і О. Голмс, вказуючи на те, що рішення, яке приймається в процесі застосування права, «визначається інтуїцією досвіду». Крім того, він попереджав американських суддів від захоплення логікою, оскільки вона часто вступає в конфлікт зі здоровим глуздом й заважає прийняттю соціально бажаних рішень. Дж. Френк, погоджуючись зі своїми колегами, зазначав, що процес мислення судді не піддається через свою емоційність логічному обґрунтуванню (Гьофе Отфрід, 2003: 65-66).

Як з цього приводу підсумовували Р. Давід і К. Жофре-Спінозі, законодавчі тексти часто розглядаються переважно як свого роду путівники у пошуках справедливого рішення, а не як суворі накази тлумачити і вирішувати певним чином. Деякі судді навіть прямо визнають, що спочатку знаходять справедливе рішення, а вже потім відшукують його обґрунтування в праві (Давід, 1999: 209). Такі погляди згодом набули все більшого поширення серед вітчизняних вчених. Так, С. Максимов підкреслює, що «правосуддя є творчою працею, а не просто застосуванням закону на основі силлогізму» (Максимов, 2002: 143). Можна також зустріти в спеціальній літературі зауваження, відповідно до яких класичне розуміння процесу правозастосування як логічного умовиводу (силлогізму) є конструкцією, яка придатна для формально-логічного уявлення про винесення судового рішення, не відображає всієї специфіки діяльності із застосування норм права. Застосовуючи чинне законодавство, суд визначає статус організацій і громадян, що пов'язано з трактуванням таких понять як «законність», «соціальна справедливість», «доцільність».

Дещо компромісний варіант вирішення дискусії між прибічниками і противниками трактування правозастосування як процесу, що умовно може бути представлений як логічний силіогізм, запропонувала третя група вчених. Так, Є. Врубльовський вказує на таку особливість: хоча умовивід судді, що становить основний зміст рішення, будується за схемою логічного силіогізму, його посилки визначаються під впливом судових оцінок, що призводить, за зауваженням вченого, до спеціального поняття «судового силіогізму», що відрізняється від загальноприйнятої в логіці суворої системи. На те, що процес правозастосування традиційно представляють як силіогізм (так званий *modus barbara*), звертає увагу і Я. Шапп. Незважаючи на те, що, на його думку, логічний і юридичний силіогізм у важливих аспектах відрізняються один від одного (зокрема, вихідним пунктом логічної аргументації є загальне висловлювання, у той час як вихідним пунктом юридичного силіогізму є обумовлене рішення законодавця), вчений не заперечує можливості представлення процесу правозастосування як силіогізму (Шапп, 2006: 87).

Тісно пов'язаним із питанням про можливість представлення процесу правозастосування як силіогізму є питання щодо стадій правозастосування. При цьому необхідно констатувати, що виокремлення стадій у процесі правозастосування можливе лише з теоретичних позицій, оскільки на практиці воно представляє собою єдиний процес, де кожна наступна дія логічно пов'язана з попередньою і обумовлює дії у подальшому.

В теорії права питання про кількість стадій правозастосування залишається дискусійним. Як правило, виділяють три основні стадії: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) встановлення юридичної основи (деякі вчені пропонують виділяти таку стадію як встановлення відповідності фактичної основи юридичній; 3) вирішення справи (Уварова, 2005: 211). Саме при такому розумінні правозастосування має вигляд силіогізму.

П. Рабінович до основних стадій правозастосування відносить: 1) встановлення юридично значущих фактів і пошук правової норми, яку належить застосувати; 2) перевірка достовірності правильності тексту, визначення меж дії та юридичної сили правової норми; 3) з'ясування змісту (тлумачення) правової норми; 4) прийняття рішення у справі; 5) оформлення рішення в акті застосування правової норми (Рабінович, 2001: 138-142).

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можна виділити наступне: 1) правозастосування є стадією реалізації права і не може вважатися однією з форм реалізації права, оскільки воно є формою діяльності, а не способом правового регулювання. Критерієм для виділення форм реалізації є спосіб правового регулювання (дозвіл, заборона, зобов'язання), який не відповідає правозастосуванню. Результативна сторона правозастосування полягає у фактичних діях, в яких реалізуються правові приписи, а результатом є прийняття правозастосовного акту, який в свою чергу потребує реалізації; 2) процес правозастосування відбувається відповідно до встановлених нормами процесуального права порядку та визначених принципів; 3) суб'єктами правозастосування можуть бути лише суб'єкти, що мають відповідні повноваження

Список використаних джерел:

1. Бочаров Д.О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми: проблемні лекції. Дніпропетровськ: АМСУ, 2006. 168 с.
2. Гнатюк М.Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права. автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ. 2007. 24 с.
3. Гьофе Отфрід. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу. Пер. з нім. Л.А. Сотниченко, М.Д. Култаєвої. Київ: Альтерпрес. 2003. 264с.
4. Давид Р. Основные правовые системы современности. Пер. с фр. В.А. Туманова. Москва: Междунар. отношения, 1999. 400 с.
5. Дума В. Правозастосовча діяльність та форми її здійснення. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ. 2010. 24 с.
6. Иванов Е.А. Логика: учебник. Москва.: Издательство БЕК, 1996. 312 с.
7. Кельман Л.М. Правозастосування як складова частина механізму правового регулювання. *Держава і право*. 2004. № 26. С. 42–47.
8. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права: Навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою). Київ.: Атіка. 2007. 368 с.
9. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харьков: Право, 2002. 328 с.
10. Малишев Б.В. Судова практика: поняття, ознаки, структура. *Часопис Київського університету права НАН України*. 2005. № 2. С. 22–27.
11. Мелех Л.В. Законність у правозастосовній діяльності: автореф. дис. канд. юрид. наук. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів. 2010. 26 с.
12. Нерсесянц В.С. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов. Москва. : Норма, 2002. 832 с.
13. Перепелюк А. Природа правозастосування як елемента правової системи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2011. № 53. С. 61-67.
14. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 5-те вид. зі змін. Київ: Атіка, 2001. 176 с.
15. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 645 с.
16. Скакун О.Ф. Юридическая деонтология : учебник. Харьков : Эскада, 2006. 384 с.
17. Теорія держави і права : навч. посібник. Київ. : Юрінформ. 1995. 158 с.
18. Уварова О.О. Про зміст і форму правозастосовних актів. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4. С. 207-213.
19. Фулей Т. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд., юрид. наук. Київ, 2003. 24 с.

20. Цвік М.В. Петришин О.В. Загальна теорія держави і права. Харків: Право, 2010. 563 с.
21. Шапп Я. Система германского гражданского права: учебник. Пер. с нем. С.В. Королева. Москва: Международные отношения, 2006. 360 с.
22. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія. Київ. 1999. 528 с.
23. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Москва. Изд. Бр. Башмаковых, 1911. Том I. Выпуск I. 437 с.
24. Юхимюк О.М. Співвідношення понять «правозастосування» та «застосування норм права». *Часопис Київського університету права*. № 4. 2011. С. 53-56.

References:

1. Bocharov, D.O. (2006). Pravozaostovovcha diialnist: poniattia, funktsii ta formy: problemni lektsii [Law enforcement activity: concepts, functions and forms: problematic lectures]. Dnipropetrovsk: AMSU, 168 p. [in Ukrainian].
2. Hnatiuk, M.D. (2007). Pravozaostovovchannia ta yoho mistse v protsesi realizatsii prava [Law enforcement and its place in the process of law enforcement]. avtoref. dys. kand. yuryd. nauk. Kyiv. 24 p. [in Ukrainian].
3. Hofe Otfrid. (2003). Rozum i pravo. Skladovi interkulturnoho pravovoho diskursu [Reason and law. Components of intercultural legal discourse]. Per. z nim. L.A. Sotnychenko, M.D. Kul'taievoi. Kyiv: Alterpres. 264 p. [in Ukrainian].
4. David, R. (1999). Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti [Basic legal systems of modernity]. Per. s fr. V.A. Tumanova. Moskva: Mezhdunar. otnosheniya, 400 p. [in Russian].
5. Duma, V. (2010). Pravozaostovovcha diialnist ta formy yii zdiisnennia [Law enforcement activity and forms of its implementation]. Avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk. Kyiv. 24 p. [in Ukrainian].
6. Ivanov, E.A. (1996). Logika: uchebnik [Logic: textbook]. Moskva.: Izdatel'stvo BEK, 312 p. [in Russian].
7. Kelman, L.M. (2004). Pravozaostovovchannia yak skladova chastyna mekhanizmu pravovoho rehuliuвання [Logic: textbook]. *Derzhava i pravo*. № 26. pp. 42-47. [in Ukrainian].
8. Luts, L.A. (2007). Zahalna teoriia derzhavy ta prava: Navchalno-metodychnyi posibnyk (za kredytno-modulnoiuiu systemoiu) [General theory of the state and law: Educational and methodological manual (according to the credit-module system)]. Kyiv.: Atika. 368 p. [in Ukrainian].
9. Maksimov, S.I. (2002). Pravovaja real'nost': opyt filosofskogo osmyslenija [Legal reality: the experience of philosophical reflection]. Har'kov: Pravo, 328 p. [in Russian].
10. Malyshev, B.V. (2005). Sudova praktyka: poniattia, oznaky, struktura [Judicial practice: concepts, features, structure]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava NAN Ukrainy*. № 2. pp. 22-27. [in Ukrainian].
11. Melekh, L.V. (2010). Zakonnist u pravozastosovni diialnosti [Legitimacy in law enforcement activities]: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk. Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav. Lviv. 26 p. [in Ukrainian].
12. Nersesjanc, V.S. (2002). Problemy obshej teorii prava i gosudarstva: uchebnik dlja vuzov [Problems of general theory of law and state: textbook for universities]. Moskva. : Norma, 832 p. [in Russian].
13. Perepeliuk, A. (2011). Pryroda pravozastosovannia yak elementa pravovoi systemy [The nature of law enforcement as an element of the legal system]. *Derzhava i pravo*. № 53. pp. 61-67. [in Ukrainian].
14. Rabinovych, P.M. (2001). Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navch. posib. [Basics of the general theory of law and the state: teaching]. 5-te vyd. zi zmin. Kyiv: Atika, 176 p. [in Ukrainian].
15. Skakun, O.F. (2010). Teoriia prava i derzhavy : pidruchnyk [Theory of law and the state: a textbook]. Kyiv.: Alerta; KNT; TsUL, 645 p. [in Ukrainian].
16. Skakun, O.F. (2006). Juridicheskaja deontologija : uchebnik [Legal deontology: textbook]. Har'kov : Jeskada, 384 p. [in Russian].
17. Teoriia derzhavy i prava : navch. posibnyk [Theory of the state and law: education. manual]. Kyiv. : Yurinform. 1995. 158 p. [in Ukrainian].
18. Uvarova, O.O. (2005). Pro zmist i formu pravozastosovnykh aktiv [About the content and form of law enforcement acts]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 4. pp. 207-213. [in Ukrainian].
19. Fulei, T. (2003). Suchasni zahalnoliudski pryntsyipy prava ta problemy yikh vprovadzhenia v Ukraini [Modern universal principles of law and problems of their implementation in Ukraine]. Avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. kand... yuryd. nauk. Kyiv, 24 p. [in Ukrainian].
20. Tsvik, M.V. Petryshyn, O.V. (2010). Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of the state and law]. Kharkiv: Pravo, 563 p. [in Ukrainian].
21. Shapp, Ja. (2006). Sistema germanskogo grazhdanskogo prava: uchebnik [System of German civil law: textbook]. Per. s nem. S.V. Koroleva. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya, 360 p. [in Russian].
22. Shemshuchenko, Yu.S. (1999). Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]. Kyiv. 528 p. [in Ukrainian].
23. Shershenевич, G.F. (1911). Obshhaja teoriya prava [General theory of law.]. Moskva. Izd. Br. Bashmakovyh, Tom I. Vypusk I. 437 p. [in Russian].
24. Iukhymiuk, O.M. (2011). Spivvidnoshennia poniat «pravozastosovannia» ta «zastosovannia norm prava» [Correlation between the concepts of "law enforcement" and "law enforcement"]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 4. pp. 53-56. [in Ukrainian].